

KOPYTO (115) *sb n*

Oba o jasne.

sg N kopyto (20). ◇ *G* kopyta (21). ◇ *A* kopyto (14). ◇ *I* kopytem (8); -em (1), -(e)m (7). ◇ *L* kopycie (4). ◇ *pl N* kopyta (7). ◇ *G* kopyt (10). ◇ *A* kopyta (25). ◇ *I* kopytami (4) *ModrzBaz*, *SkarŻyw* (2), *KmitaSpit*, kopyty (2) *FalZioł*, *StryjKron*.

Sł stp, *Cn notuje*, *Linde XVI – XIX w.*

1. *Zrogowaciale zakończenie kończyn u niektórych zwierząt (w tym też racica); unguis, ungula Mącz, Calep, Cn; cornu infimum Cn (102) : FalZioł IV 4c; GlabGad F3v [2 r.]; LibMal 1544/89; HistAl M2; Leop Iudic 5/22, Zach 11/16; Potym Cefarz dąrował Krolá Polłkiego dwiemá końmi w lądrowaniu/ s których był ieden do łamych kopyt we zbroi BielKron 414v, 21, 452; Vestigium equi, Trop koński który kopytem wybił. Mącz 490a, 503b, c; Niektorzy twierdzą/ iż kopyto łkráyne od lewey przedniey nogi łośiey/ [...] iełt wielką obroną tych co ij przy łobie nołzą SienLek 60; Kopyto gdy łye koniowi złýcha. Połpolita to przygodá/ iż gdy koń iełt płytkiego kopytá/ á ná łtaniu łuchym łtoij/ thedy łye mu złýcha iż mu nogę łciągnie SienLek 176; Ná rołpádłé kopyto. Gdy koń rołpádłé kopyto ma/ rozerzniłz mu práwie miedzy łkorá ogoliłwzy włofy/ á miedzy kopytem/ áz práwie do żywego/ zmiełzayze máki biały z białkiem iáiwym/ tegoż przyłoczyłwzy/ niechay do trzećiego dnia. SienLek 178v; Ktory [koń] długié kopytá y głębokie miewa/ Táki przednie prętki y pewny bywa. SienLek 188, 60, 170, 175v, 176 [2 r.], 176v [3 r.] (35); Znieł mi kto ztá wolnołciá owy pány/ co łię złwey wolnołci chłubiá/ ktorey wiele ich nieináczey vzywáią/ iedno iáko konie bez wędzidł y munłztukow bijác ná łię/ zębámi y kopytámi [calcibus] łpolne łobie rány zádawáiąc ModrzBaz 71v; Widziałem ołtarz Boży wołłkiem bełtyi obłężony/ y kopytámi ich rołłypány y zburzony SkarŻyw 58; KlonŻal B3; KochPhaen 9; Calep 1137a.*

W połączeniu z określeniem gatunku zwierzęcia [w tym: ai (14), G sb (2); kopyto + określenie (10), określenie + kopyto (6)] (16): Zakurzenie z lewego kopytha mulicze/ Myłzy z domu wygania *FalZioł* IV 12d; Albo też zpaliłwzy wołowe kopyto/ albo też popiołem łpaliłwzy dobrze ołow/ á vtrzeć gi czyłcie á z winem rozmiełzac. *FalZioł* V 35, IV 4d, 12d, V 27, 32v; *BibRadz Is* 5/28; *BielKron* 18v, 126v; álbo iemu dáć pić popioł s łwinich kopyt. *SienLek* 107v, 106v, 126v, 134; *ModrzBaz* 127v; Kurzy łię pył końłkimi wzrulfzony kopyty *StryjKron* 702; *KmitaSpit* C5.

W połączeniach szeregowych (2): Dała natura kaźdemu zwierzęciu czego potrzebuie, y ku braniu pokarmu y też ku obronie/ iako wilkowi y płu zęby, wołom, ieleniom rogi, drugim kopyta, drugim paznocti *GlabGad* D3; *GórnRozm* Nv.

W charakterystycznych połączeniach: długie kopyto (2), głębokie (3), końskie (konia) (10), miałkie, mule (mulice) (2), okrągłé, ołowe (2), płytkie, prawe, skrajne, łwinie, wołowe.

Zwroty: »kopyto dzielić, dwoić; stopę w kopycie dwoić« = *być zwierzęciem parzystokopytnym [szyk zmienny] (5 : 1; 2):* Włzakże tego iełć niebędziećie łtych co przeżuwáią (tyłko/) y łtych co dwoią kopyto [*ex his quae dividunt ungulam*] *BudBib Lev* 11/4; Zás łwiniá/ ácz kopyto dzieli y łtopę wkopyćie dwoi [*Et sus, quia dividit ungulam ipse et findit fissuram ungulae*]/ ále nieprzeżuwa/ nieczyłta iełt wam. *BudBib Lev* 11/7, *Lev* 11/3 [2 r.], 4, 5, 6.

»kopytem podeptać« (1): ták iż zá Bożą pomocą gdzie koń moy kopytem podeptał/ wśzędzie nálze było y ielth *BielKron* 254v.

Wyrażenia: »dwoiste kopyto« = *kopyto zwierzęcia parzystokopytnego* (1): iż gdzie gorącość mniefy może/ tám wietrzność lóy ípráwuie iáko w źwierzu y bydle dwoifitégo kopytá *SienLek* Vv.

»dwoiste kopyto« = *pazury strusia* (1): Iuż on [struś] niedba áby siekł wiátr śwemi íkrzydłámi/ Bo dofyć dwoifitemi prędky kopytámi. *KmitaSpit* B4.

»kopyto rogowe« (1): Cornipes, Który rogową ítopę ma/ kopyto rogowe nośi/ yáko kón/ wól/ etc. *Mącz* 65d.

»rozpadłe (a. nierozpadłe), rozszczepione, (nie)rozdzielone kopyto« = *kopyto zwierzęcia (nie)parzystokopytnego* [szyk 6 : 5] (6 : 3 : 2): Miedzy Bydlęty ktore niema rośpádłych kopyt nieiedzą iáko Koniá/ Lośiá/ Wielbłádá/ Záiácá *BielKron* 465, 36v [3 r.], 452; Solidipes, Nieyákie zwierzę zupełnego/ nierośpádłego kopytá. *Mącz* 399d; Bisculsum animal, Które ma rozłzczepione kopyto/ yáko wól owcá. *Mącz* 428b, 25c, 439a; A ktore po twárdźzey źiemi/ y pod wiewtżem ciężárem [!] chodźić miály/ tym dał do nog rog twárdźzy/ á kopytá nie rozdźielone. *GórnRozm* Nv; *Calep* 132a.

Szeregi: »(nie) kopyto, (albo, ani) paznogieć« [szyk 2 : 2] (4): Czemu wízelkie zwierzę nogami ítępaiące ma paznochti, albo kopyta *GlabGad* D4v, F3v; *Calep* 401a, 1136b. [*Ponadto w połączeniach szeregowych 2 r.*].

»kopyta i rogi« (2): *TarDuch* A7v; Bo wźdy inźzym źwirzëtom kopytá y rogi/ Dał Bog/ iż záládźiły y głowę y nogi. *RejWiz* 119v. [*Ponadto w połączeniu szeregowym 1 r.*].

a. Ślad kopyta odcisnięty w ziemi; *ungula excussum, vestigium* Cn (2) :

Wyrażenie: »kopyto bydlęce« (2): Lecz obaczył iż ściegná podáły íię ná wítecz: Y kopytá bydlęce poźły od gory precz. *KlonWor* 23, 24.

2. Model stopy jako przyrząd służący do wyrobu obuwia; *mustricola* (a. *mustricula*) *Mącz*, Cn; *formale, tagus* *BartBydg*; *calceamentum, forma, formula, modulus, tentipellium* Cn (6) : *BartBydg* 155; y ízewce o kopytá gdy íye zwádzą ładźić ty będziefz *OrzRozm* T2v; *Mącz* 238d; Muśifz dobrze zápláćić y ono kopyto/ Ktore czwiefćki popfował/ gdy twe boty ízyto. *BielSat* C2v [*idem*] *BielRozm* 19.

Wyrażenia: [»na jedno kopyto« = *tak samo*: Chodźiłemći/ bá y Xiádz íkárźyć o íwé żyto: Cóz/ iák młodźi ták ítárfzy ná iedno kopyto. *Albertus* B4.]

»kopyto u szewca« (1): *Formale, kopito* v *szewcza* *BartBydg* 60.

3. Narzędzie tortur (1) : Y potymgo bez vžalena bić ołownemi báfałyki/ y ktemu kopytámi żeláznymi tárgáć [...] kazał. *SkarŻyw* 188.

4. Zestawienie w funkcji nazwy botanicznej: »końskie kopyto« = *Asarum europaeum* L.; *kopytnik* *pospolity, bylina* z rodziny *kokornakowatych* (*Aristolochiaceae*) [szyk 5 : 1] (6) : Weźmi [...] kwiatkow końkiefgo kopyta, Sandalu czyrwonego *FalZioł* V 68v; Wziáć [...] ziela kthore zowá kopyto końkief/ íiemienia lnianego/ figę ktorá/ ímaźyć to w oliwie *FalZioł* V 71, +5b, I 154a [2 r.], 154 żp.

Synonimy: 1. *paznogieć, pazur, stopa*; 4. *kopytnik*.

Cf **KOPYDŁO**